

UDK 81'373.6

Izvorni znanstveni članak

Primljen 23.1. 2002.

Prihvaćen za objavljivanje 27.11. 2002.

Tomislav Talanga

Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera

Pedagoški fakultet

Katedra za njemački jezik i književnost

Osijek

Pučka etimologija među nekim njemačkim posuđenicama

Ova studija obrađuje fenomen pučke etimologije na primjeru dvadesetak posuđenica iz njemačkoga jezika. Većina ih ne ide u sastav hrvatskoga standardnog jezika, a poneka od njih je i sa samoga ruba hrvatskoga govornog jezika. Prilog tendira ukazati na različit intenzitet pučke etimologije, pri čemu načelno diferencira različite stupnjeve pučkoetimologijskoga naslanjanja (aficiranja).

Ključne riječi: posuđenica, pučka etimologija, fonoadaptacija, morfoadaptacija, naslonjenost, istozvučnost, analogija

1. Uvod

U postupku integracije svaka posuđenica pretrpi u novome jeziku preinake na više različitih razina. Na fonetsko-fonologijskoj razini jezik-primatelj posuđenicu prilagođava svojim vlastitim fonologijskim zakonitostima i fonemskome inventaru (fonoadaptacija), dok je na morfologijskoj razini svrstava u neku već postojeću gramatičku paradigmu, npr. deklinaciju, konjugaciju itd., ako se radi o nekoj promjenjivoj vrsti riječi (morfoadaptacija). Treba napomenuti da se najčešće posuđuju imenice, rjeđe glagoli i pridjevi, dok se ostale vrste riječi rijetko posuđuju. Ima katkad i primjera posudbe tvorbenih morfema koji u jeziku-primatelju postanu produktivni i kasnije koriste domaće riječi kao baze novim izvedenicama. Ove prve dvije razine integracije posuđenica mogu se okarakterizirati kao mehaničko prilagođavanje za razliku od one treće, semantičke razine, koja pripada području ljudskoga uma, pa je stoga ta razina inte-

gracije podosta složenija od prve dvije, budući da ona u dotičnom semantičkom polju jezika-primatelja može korjenito promijeniti ili čak poremetiti neke do tada postojeće odnose. Ako si rječničko blago nekoga jezika (leksik) predočimo u obliku mozaika ili više mozaika s bezbroj čestica (leksema)¹, zapazit ćemo da neki leksemi, svojom izrazitijom međusobnom srodnošću, čine zasebne cjeline ili takozvana semantička polja. Posuđenica ulazi u jedno njoj srodno semantičko polje jezika-primatelja i vrši kao u nekome stvarnom mozaiku pomicanje unutar dotičnoga semantičkog polja. Pomicanje unutar semantičkoga polja može uzrokovati različite promjene: od sužavanja značenja već postojećih leksema konkurenata do kasnijeg istiskivanja jednoga ili više leksema konkurenata jezika-primatelja. Danas u hrvatskome govornom ali i pisanom jeziku gotovo potpuno prihvaćena posuđenica *šogor*, koja je k nama došla iz mađarskoga (*sógor*), a ovi je u starini posudili iz njemačkoga (*Schwager*), potisnula je neke, a u gradovima sjev. Hrvatske sve hrvatske narodne ekvivalentne nazive (*djever*, *šurjak*, *zet*, *svak* i *pašanac*) koji u odnosu na *šogor* imaju parcijalna ali preciznija značenja. U pravilu većina posuđenica i sama pretrpi manju ili veću semantičku preinaku u obliku sužavanja, proširenja do potpuno novoga značenja spram izvornoga konteksta jezika-davatelja. U sjevernoj Hrvatskoj se na primjer za *otrešenjaka* i *man-gupa* ponekad kaže *gelipter* što dolazi od njemačke riječi *Geliebter* s izvornim t.j. prvotnim značenjem 'ljubavnik'.

Ovih nekoliko *ad hoc* misli upućuje na složenost međujezičnoga posuđivanja što je već više vrsnih jezikoslovaca teorijski i praktično obrađivalo. Spomenuo bih ovdje jedan vrlo važan rad Uriela Weinreicha *Languages in Contact* (1953), koji je obradio sve važnije aspekte međujezičnih dodira, a knjigu popratio bogatom stručnom literaturom ovoga i srodnih tematskih krugova. Neoprostivo bi bilo ne spomenuti i vrstan rad uglednoga, nedavno preminulog, hrvatskog anglista Rudolfa Filipovića *Teorija jezika u kontaktu* (1986) koji, praktično primjenjujući sve tekovine dosadašnjih istraživanja jezika u dodiru, obrađuje hrvatske dodire s engleskim jezikom kao jezikom davateljem. Intenzivniji utjecaj engleskoga jezika na hrvatski započinje tek u 20. stoljeću, osobito poslije Drugoga svjetskog rata, a posljednjih desetljeća dolazi do prave poplave engleskih jezičnih osobina u hrvatskome jeziku, među kojima ipak prevladavaju leksičke posuđenice.

Njemačke posuđenice, koje prodiru u hrvatski jezik od srednjevjekovnih vremena na ovamo različitim putovima, raznorodnije su ali i mnogobrojnije² nego engleske i povijesno pripadaju različitim posudbenim slojevima ili valovima. Dotičnom se problematikom manjega opsega bavilo nekoliko hrvatskih

¹ Usporedba jezičnoga blaga s mozaikom je preuzeta od Josta Trieria iz njegove knjige *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*, Heidelberg (1931, pret. 1973). Usporedi str. 1-26.

² Samo leksičkih posuđenica ima nekoliko tisuća.

jezikoslovaca, ali osobito treba upozoriti na tri rada, koje su pisali izvorni govornici njemačkoga jezika³. Hildegard Striedter-Temps stavlja težište u svojem radu iz godine 1958. na probleme fonološke i morfološke prilagodbe njem. posuđenica. Edmund Schneeweis, koji se desetljećima bavio ovom problematikom, posebno naglašava kulturno-povijesne momente u svojoj knjizi iz godine 1960. Treći rad Matthiasa Rammelmeyera iz godine 1975. istražuje utjecaj njemačkoga jezika u području leksikologije i posebno izdvaja i nabraja velik broj prevedenica iz njemačkoga jezika. Sva tri rada za jezik-primatelj koriste tada u inozemstvu gotovo jedini raširen naziv *srpskohrvatski* (*Serbokroatisch*), no nije toliko sporno to sada već pomalo zaboravljeno ime jezika, nego tretiranje cjelokupnoga prostora hrvatskoga i srpskoga jezika kao jedne kulturno-povijesne cjeline. Hrvatski jezik naime, a osobito njegov sjevero-zapadni dio, ima više od tisuću godina dug i neprekinut kontinuitet utjecaja njemačkoga jezika, dok je u srpskome jeziku tek u 19. stoljeću zabilježen prvi brojniji sloj posuđenica iz njemačkoga jezika, a ukupan mu je broj mnogostruko manji nego u hrv. jeziku. Osim ove primjedbe navedeni radovi njemačkih kolega mogu još uvijek dobro poslužiti kao relativno pouzdan izvor podataka.

Pored čisto leksičkih posuđenica iz njem. jezika, koje u hrvatskome imaju najveći udio, postoje i ostali tipovi jezične posudbe. Hrvatske riječi *utisak*, *Crvenkapica*, *djelokrug*, *ispad*, *izlet*, *istovremen* su (doslovne) PREVEDENICE prema njemačkom: *Eindruck*, *Rotkäppchen*, *Wirkungskreis*, *Ausfall* (mit Worten), *Ausflug*, *gleichzeitig*. Riječi *kolodvor*, *željeznica* i *štednjak* nisu dakako prevedenice nego PREKOVANICE, jer su nesumljivo nastale prema njemačkim istoznačnicama kao uzorima, dakle prema njem.: *Bahnhof*, *Eisenbahn* i *Sparherd*. Sve tri su nekoč u hrvatskome govornom jeziku bile i izravne leksičke posuđenice: *banovo*, *ajziban* i *šparet* (*šporet*), a posljednja se i danas može čuti na hrvatskome sjeveru. Ima također mnogo hrvatskih riječi, koje su pod utjecajem njemačkih semantičkih ekvivalenata preuzele neko dodatno novo značenje, koje u hrvatskome do tada nije postojalo, pa u tim slučajevima govorimo o POSUĐENOME ZNAČENJU. Riječ *vatra* (njem. *Feuer*) je pod utjecajem njemačkoga preuzela novo dodatno značenje 'djelovanje vatrenoga oružja' u ratnim sukobima. Jednako je tako polazeći od njem. riječi *Lager*⁴ u hrvatskome stručnom jeziku 19. stoljeća preneseno novo značenje na riječ *ležaj* za 'samookrećući dio stroja'. U hrvatskome ima mnoštvo izvedenih neologizama (obično glagola) koji kao baznu riječ koriste neku već ranije po-

³ Striedter-Temps (1958: 255), Schneeweis (1960: 206), Rammelmeyer (1975: 360).

⁴ Riječ *lager* postoji u hrvatskome i kao izravna leksička posuđenica, i to sa sljedećim značenjima: 1. gov.jez. *imati na lageru* 'imati zalihe' 2. gov.jez. među majstorima 'samookrećući dio stroja', 'ležaj'; 3. pol. žarg. *komunistički lager* 'polit. kolektivni naziv za države istočnoga bloka'. Od riječi *lager* treba odvajati u 18. st. iz njemačkoga govornog jezika posuđenu riječ *logor* koja je ušla u hrvatski književni standard (AR. VII. 135) sa značenjem 'izvan naselja ograđen boravišni prostor'.

suđenu njem. imenicu npr.: *farbati*, *flaširati*, (s)*krahirati*, *šlagirati se*, *vagati* itd. Dakle, hrvatski je posudio iz njemačkoga imenice: *farba* (njem. *Farbe*), *flaša* (njem. *Flasche*), *krah* (njem. *Krach*), *šlag* (njem. *Schlag-anfall*), *vaga* (njem. *Waage*) i od njih načinio potrebne mu glagole⁵. Neki su, od na ovaj način izvedenih glagola, uz prvotno konkretno značenje razvili i sekundarno preneseno značenje. Tako su glagoli *prišarafiti* i *ispeglati* uz konkretno značenje ‘pričvrstiti vijak’ i ‘izglačati rublje’ u krugovima represivnoga aparata policije razvili prenesena značenja: ‘radi priznanja kakvoga nedjela izvršiti pritisak na osumnjičenog’ (*prišarafiti nekoga*) i ‘osumnjičenoga teško premlatiti’ (*ispeglati nekoga*)⁶.

Kako je ponekad složen razvojni put neke riječi pokazuje dvosložna odredbena (determinativna) složenica hrvatskoga govornog jezika s imeničkom osnovom *mašina*⁷: *vešmašina*. Njezina je odredbena sastavnica njemačka imenica *Wäsche*, pri čemu se ona (*veš*) kao posuđenica pojavila u sjevernoj Hrvatskoj početkom 18. stoljeća. Riječ *vešmašina* je očito neka vrst PREKOVANICE njemačke složenice *Waschmaschine*, koja je doživjela oblikovne preinake, pri čemu je prva sastavnica *Wasch-* (u njem. glagolska osnova) u hrvatskome jeziku snagom pučke etimologije supstituirana ranije posuđenom imenicom *veš*. Osobito su zanimljivi idiomatski izrazi ili FRAZEOLGIZMI koji katkad ostaju u izvornome jeziku kao *cuker komt zulect* (njem. *Zucker kommt zuletzt*), no ipak su najčešće doslovno prevedeni: *baciti se u trošak*, *davati ton*, *praviti komu scenu*, *iza kulisa*, *praviti račun bez krčmara* (njem. *sich in Unkosten stürzen*, *den Ton angeben*, *jd-m eine Szene machen*, *hinter den Kulissen*, *die Rechnung ohne den Wirt machen*) itd. Ima također i parcijalno prevedenih frazema kao *imati peh*⁸ prema njem. *Pech haben*, *platiti ceh* prema njem. *die Zeche bezahlen*, ali ima i podosta hrvatskih frazema, koji su u nas nastali a kao baznu frazeološku riječ rabe neku njemačku posuđenicu: *knedla* (< njem. *Knödel*) je bazna riječ u frazemu *gutati knedle* (‘biti vrijeđan i ponižavan, bez da se možeš braniti’) ili *vic* (< njem. *Witz*) u frazemu *u tome i jest vic* (‘u tome i jest stvar, to je ono najbitnije’) itd. Znakovit je i jezičnosociološki fenomen JEZIČNOGA ČISTUNSTVA ili purizma, kojem je sklon hrvatski standardni jezik, a koji je poznat i u nekim drugim slavenskim jezicima, osobito u slovenskome i češkome. Jezično čistunstvo u hrvatskome se prvotno okomilo na brojne njemačke i latinske posuđenice, ali i

⁵ Njemački koristi sljedeće verbalne ekvivalente: za *farbati* ‘färben, anstreichen’, *flaširati* ‘Flaschen abfüllen’, (s)*krahirati* ‘Krach (Misserfolg) erleben’, *šlagirati se* ‘Schlaganfall erleiden’, *vagati (se)* ‘wiegen (sich)’.

⁶ *prišarafiti* i *ispeglati* su postnominalne izvedenice od njemačkih posuđenica: *prišarafiti* od imenice *Schrauf* iz južne Austrije (knjiž. *Schraube*), a *ispeglati* je izvedena od posuđenice *pegla* koja je nastala prema prvoj sastavnici njem. složenice *Bügeleisen* koja u nekim južnim narječjima glasi *Bögeleisen*.

⁷ *mašina* kao samostalna riječ (simpleks) ne ide u hrvatski standardni jezik (*stroj*), ali se u govornome jeziku često čuje u različitim značenjima.

⁸ Postoji i doslovno prevedeni oblik *imati smolu*, koji je podosta rjeđi nego prvi.

na mnogobrojne orijentalizme, koji u velikome broju kao superstrat žive u susjednim balkanskim jezicima negdašnjega Turskog carstva.⁹ Takav odnos prema stranom i posuđenom jezičnom blagu je po svemu sudeći kulturno-povijesni utjecaj njemačkoga jezika, u kojem se jezično čistunstvo gotovo neprekidno njeguje od 17. stoljeća. Za to su osobito zaslužne kulturne udruge za njegu i samosvojnost njemačkoga jezika (Sprachgesellschaften) koje su od 17. st. na ovamo ponijemčile tisuće osobito francuskih i latinskih tuđica, koristeći pri tome tvorbene i ine jezične mogućnosti njemačkoga jezika.

Ovaj kratki pregled međujezične posudbe hrvatskoga kao jezika-primatelja i njemačkoga kao jezika-davatelja ilustrira široku lepezu posudbenih mogućnosti i oblika, koji mogu biti, kako je prikazano, dublji i dalekosežniji od one obične, no ipak najčešće, čisto leksičke posudbe. Jedan od tih oblika, do sada ne spomenut, po svojoj čestoći možda i pojava sa samoga ruba jezika, jest takozvana PUČKA ETIMOLOGIJA, čiji je jezični učinak ponekad teško omeđiti, no njezino postojanje nitko ozbiljan ne osporava. Pučku etimologiju kao fenomen poznaju svi živi jezici svijeta i može se svrstati u takozvane *univerzalije* ljudskoga jezika. Spomenuti fenomen za koji njemački jezik rabi naziv *Volksetymologie*, engleski *popular etymology*; a francuski *étymologie populaire* bit će obrađen u ovome znanstvenom prilogu, koristeći pri tome njemačke posuđenice u hrvatskome jeziku.

Ferdinand de Saussure upućuje vrlo kratko na najvažnije osobine pučke etimologije u posmrtno objavljenoj zbirci njegovih predavanja *Cours de linguistique générale* u poglavlju *Linguistique Diachronique*¹⁰ gdje pučku etimologiju opisuje kao *sakaćenje* ili *unakaženje* (*déformation*) riječi i njoj vidi neku vrst *jezične patologije*. On pučku etimologiju još uspoređuje s analogijom (*analogie*), koja po njemu ima sličnosti s pučkom etimologijom, no ne uzrokuje *sakaćenje* riječi (*sans déformation*), rezultira racionalno objašnjive oblike za razliku od pučke etimologije koja je po njemu rezultat spleta često smiješnih slučajnosti. U nizu primjera iz francuskoga i njemačkoga jezika de Saussure potkrepljuje svoj stav ali pri tome u pučku etimologiju svrstava i slučajeve kao što su njem. *Abenteuer* 'avantura' (< fr. *aventure*) i *durchbläuen* 'premlatiti' (stvnj. *-bliuwan*), gdje je općim glasovnim promjenama a ne pojedinačnim i spontanim došlo do blagoga semantičkog naslanjanja na *Abend* 'večer' kod *Abenteuer* i jačega naslanjanja na *blau* 'plav, modar' kod glagola *durchbläuen* ('premlatiti koga tako da nastanu vidljive modrice'). Ova Saussureova stroga distinkcija na analogiju kao opći

⁹ U tretmanu orijentalizama su u Hrvata postojale dvije struje, ona starija od konca 16. do konca 19. stoljeća (od Vrančića do Šuleka), koja je osim manjega broja većinu orijentalizama smatrala stranim riječima, i ona mlađa struja na prijelomu 19. i 20. stoljeća hrvatskih Vukovaca (Maretić i drugi), koja je sve u narodnim pjesmama potvrđene orijentalizme tretirala kao integralni dio vlastitoga leksika.

¹⁰ Usp. de Saussure (1978: 238-241); njem. izdanje (1931, ²1967: 207-210)

fenomen (*phénomène générale*) i na 'pravu' pučku etimologiju kao 'sakaćenje' neke riječi¹¹ u analizi mojih primjera se pokazala vrlo nepraktičnom i neproduktivnom pa sam za svoje potrebe oba pojma pokušao tretirati kao jedan, stupnjujući dakako intenzitet pučke etimologije.

Njemački jezikoslovac Elmar Seebold u svojoj knjizi *Etymologie* iz 1981. obrađuje pučku etimologiju u poglavlju 'leksikalizacija i razjašnjenje' (*Lexikalisierung und Verdeutlichung*, str. 219-238) i svrstava ih u grupu *Nachdeutungen* ('tumačenja prema nekom uzoru, reeksplikacije') i još ih naziva 'sekundarna motivacija' (*Sekundärmotivation*). Prema Seeboldu (1981: 227-8) iz pučke etimologije proistječu različiti rezultati ili produkti, pa je stoga ishod u pravilu nepredvidiv. Za složenicu *Friedhof* (doslovno: 'dvorište mira') 'groblje' kaže da je snagom pučke etimologije dobila zadovoljavajuće odnosno prihvatljivo značenje, jer je riječ prvotno stvnj. i srvnj. glasila *frīthof* i da bi se bez utjecaja pučke etimologije, uvažavajući kasniju glasovnu promjenu diftongizacije (13. i 14. stoljeće), pravilno razvio oblik **Freithof* koji u suvremenom njemačkom jeziku ne postoji. Pučka etimologija je djelovala u prvoj sastavnici složenice *frīt-* time što je došlo do naslanjanja na imenicu *Frieden* 'mir'. Sastavnica *frīt-* je u stvari oblik od glagola *frīten* 'štititi' i nema ništa s imenicom *Frieden*, čiji je oblik srvnj. glasio *vride* i *vrit* s kratkim /i/ koji nije podlijegao diftongizaciji. Prema Kretschmeru (1918, ²1969) *frīthof* je u srvnj. imao značenje 'ograđeno predvorje ispred neke veće zgrade', a za 'groblje' je u srednjem vijeku postojao drugi kasnije izumrli izraz: stvnj. i srvnj. *līhhof* koji bi da nije izumro danas glasio *Leichenhof* dakle 'dvorište mrtvac'. Da utjecaj pučke etimologije može imati i posve drugačiji razvoj s još uvijek donekle zadovoljavajućim ishodom, ilustrira drugi Seeboldov primjer imenice *Armbrust* 'samostrijel, arbalet', koja na prvi pogled izgleda kao bilo koja druga njemačka složenica sa sastavnicama *Arm* 'ruka' i *Brust* 'prsa'. Radi se u stvari o starijoj posuđenici iz latinskoga jezika *arcuballista*, koja je snagom pučke etimologije već srvnj. razvila u *armbrust*. Dvosložne njemačke složenice u pravilu je lako tumačiti jer su im sastavnice većinom motivirane ili providne, no to sa složenicom *Armbrust* ipak nije slučaj i suma *Arm + Brust* ne znači 'samostrijel ili arbalet'. Riječ je ipak sematički stabilna i ne zbunjuje govornike zbog svoje parcijalne motiviranosti, jer se u korištenju samostrijela koriste i prsa *Brust* i ruka *Arm*, iako možda preciznije šaka *Hand*. Sličan primjer ali s potpuno drugim ishodom navode lingvisti Boomfield i

¹¹ Nameće se dojam, čitajući Saussurea, da on ova dva pojma pomalo rangira, pa se *analogija* čini kao poželjna a 'prava' *pučka etimologija* kao slučajna i smiješna pa time gotovo i nepoželjna pojava. Koliki značaj daje distinkciji tih dvaju pojmova dokazuje i posljednja rečenica u navedenom poglavlju (1978: 241): *Ces deux phénomènes, si ressemblants par certains côtés, s'opposent dans leur essence; ils doivent être soigneusement distingués.* ('To su svakako dva fenomena, koji si možda s jedne strane /s neke strane, u neku ruku, nekako/ i nalikuju, u biti se suprotstavljaju /suprotni su/ jedan drugome i mora ih se strogo razlikovati.')

Onions¹² za engleski jezik s latinskom riječju *asparagus* ‘šparoga’. Latinsku su riječ Englezi posudili u 16. stoljeću u obliku *sparagus*, koja se u govornom jeziku snagom pučke etimologije razvila u složenicu *sparrowgrass*, dakle *sparrow* ‘vrabac’ i *grass* ‘trava’ ili ‘vrapčja trava’ što je očito stvaralo smetnje u komunikaciji i u 18. stoljeću riječ iščezava iz govora.

Pučku etimologiju bi se moglo definirati kao *više ili manje spontanu ili slučajnu oblikovnu preobrazbu neke strane ili zastarjele domaće riječi, ponekad i samo dijela riječi, čije izvorno značenje narod ne razumije, time što je glasovno a na taj način i sadržajno približi nekoj domaćoj ili bolje poznatoj riječi*. Dakako da je pučka etimologija kao fenomen vrlo česta u međujezičnim posuđbama, ali je njezino djelovanje jednako tako moguće i u okviru domaćega jezičnog blaga. Tako su naprimjer njemački ili bolje rečeno germanski dani u tjednu *Dienstag* ‘utorak’ i *Freitag* ‘petak’, koji su po tvorbi složenice, stoljetnim jezičnim razvojem u prvim satavnicama *Dienst-* i *Frei-* razvili oblike, koji su zbog pučkoetimologijskog naslanjanja na *Dienst* ‘služba’ i *frei* ‘slobodan’ uzrokovali potpuno drugačije tumačenje značenja navedenih složenica od onoga prvotnog. Polazeći od toga *Dienstag* se sada može tumačiti kao ‘dan službe’ ili ‘radni dan’, a *Freitag* kao ‘slobodan dan’. Izvorno je *Dienstag* bio posvećen germanskome bogu *Thingsusu* po uzoru na rimskoga boga *Marsa* (lat. *Martis dies*, fr. *mardi*, tal. *martedì*) od čega se razvio *Dienst-*, dok je *Freitag* (stvnj. *fríatag*) bio posvećen božici *Friji* po uzoru na rimsku *Veneru* (lat. *Veneris dies*, fr. *vendredi*, tal. *venerdì*) od čega se razvio *frei*.¹³

Već je na početku rečeno da je djelovanje pučke etimologije poznato u svim jezicima i da se pučka etimologija može svrstati u univerzalije ljudskoga jezika. Produkti pak pučke etimologije su vrlo različiti i tako nastali oblici mogu katkad imati za međuljudsku komunikaciju, kako će se ponuđenim primjerima i prikazati, zbunjujući pa ponekad čak i učinak zablude. Stoga standardni jezici najčešće ignoriraju a ponekad i progone riječi nastale pučkom etimologijom. Zbog svoje počesto humoristične igre riječi koja nastaje spontano, ponekad i nesvjesno, pučka je etimologija je važan i frekventan segment govornoga jezika, dok je u pisanome jeziku mnogo rjeđa pojava, osobito u pisanom jeziku obrazovanih ljudi.

2. Divergentnost pučke etimologije

¹² L. Bloomfield, *Language*, New York 1933; 13. izd., London, 1976. usp. s. 423.; C.T. Onions, *The Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford 1966. usp. s. 850.

¹³ Usp. Talanga (2000). *Deutsche Wochentagsnamen. Zagreber germanistische Beiträge* 9: 141-157.

2.1. Pomak u značenju djelovanjem pučke etimologije

Glagol razgovornoga jezika *lump(ov)ati* jest postnominalna tvorenica nastala u nas od posuđenice *Lump* kao bazne riječi koja na hrvatskome sjeveru živi i kao simpleks sa sačuvanim, gotovo identičnim, značenjem kao u njemačkome: 'luralica, odrpanac, klošar'. Značenje pak izvedenoga glagola *lump(ov)ati* nije kako bi se moglo očekivati, polazeći od bazne riječi *lump*, 'živjeti ili ponašati se kao luralica ili odrpanac'¹⁴ nego ima značenje otprilike: 'glasno pjevajući i galameći, osobito u kakvoj krčmi, uživati u alkoholu', 'pijančevati, bančiti'. Izvedeni se glagol očito snagom pučke etimologije naslonio na hrvatski glagol *lupati* i na taj način znatno promijenio značenje u odnosu na baznu riječ *lump*. S tom promjenom značenja u svezi je i pomak značenja posuđene njemačke sufiksalsne izvedenice *lumperaj* (njem. *Lumperei*) pa danas znači, slično kao i *lumpati*, 'pijančevanje, bančevanje' za razliku od prvotnoga značenja u njemačkome jeziku gdje znači 'prijevera', 'prostačko nedjelo' ili 'huncutarija'. Pučka etimologija nema utjecaja na već spomenuti simpleks *lump* kao niti na također posuđenu složenicu *lumpenproletarijat* prema njem. *Lumpenproletariat* (također *lumpenproleter* prema njem. *Lumpenproletarier*), koju je u 19. stoljeću skovao Karl Marx a čija prva (determinativna) sastavnica *Lumpen-* postoji i kao simpleks (plurale tantum) a ima značenje 'poderana odjeća, dronjci' (njem. *Lumpen*). *Lump(ov)ati* i *lumperaj* su izrazi hrv. razg. jezika a navode ih svi moderni rječnici hrvatskoga jezika.

Klaić (1979: 871) i Skok (1971: II. 408) navode posuđenicu *merkati* 'gledati, motriti' prema njemačkome *merken*. Glagol *merkati* je u hrvatskome jeziku snagom pučke etimologije promijenio glagolski vid (aspekt) i od svršenog (perfektivnog) značenja u njemačkome jeziku (*merken* = 'vidjeti, zapaziti') dobio nesvršeno (durativno) značenje u hrvatskome jeziku 'gledati, motriti'. Naslanjanje se dogodilo u finalnom dijelu osnove *-ka(ti)* i taj je oblik analogijom izravno naslonjen na hrvatski sufiks *-ka(ti)*, koji u hrvatskome služi za tvorbu jednoga tipa durativnih ili preciznije iterativnih glagola.

Njemačka se riječ *Bund* 'savez' pojavljuje u hrvatskome od 16. stoljeća, a bilježe je svi rječnici od Habelića¹⁵ na ovamo u obliku *punta*. Od samoga početka *punta* ima značenje 'pobuna, ustanak' (njem. 'Aufruhr'), a budući se istovremeno pojavljuju izvedeni oblici drugih vrsta riječi s istovjetnim temeljnim značenjem (*puntati/puntariti* 'aufwiegen', *puntarenje* 'das Aufwiegen', *puntarija*¹⁶/*puntarstvo* 'Aufwieglung, Rebellion', *puntar/puntarica* 'Auf-

¹⁴ Otprilike ovo značenje prema Wahrigu (1986: 849) ima njem. glagol razg. jezika *lumpen*. Ovaj neprelazni glagol je postnominalna tvorenica nultoga morfema od već spomenute bazne riječi *Lump*.

¹⁵ Habelić, Juraj: *Dictionar ili Rechi Szlovenske*. Graz 1670.

¹⁶ *puntarija* je na primjer prema AR XII.672-3 prvi put zabilježena godine 1578.

rührerin', *puntarski* 'aufrührerisch') za pretpostaviti je da je *punta* kao bazna po-suđenica i nešto starija od naših prvih izvora. Koncem 18. stoljeća se pojavljuje oblik *bunt*, koji tijekom 19. stoljeća istiskuje sve oblike s inicijalnim p- i svi odreda postaju jezični historizmi.¹⁷ Glasovni razvoj od njem. *Bund* u hrv. *punta* je relativno lako objašnjiv jer većina posuđenica s južnonjemačkoga prostora s inicijalnim b-, koje su posuđene usmenim posredovanjem, imaju u hrvatskome p- (njem. *Bauer* > hrv. *paor*, njem. *Blech* > hrv. *pleh*, njem. *Beiz(e)* > hrv. *pac*). Njemačka glasovna skupina /-nd/ (u izgovoru [nt]) nije u hrvatskome uobičajena, pa se razvije ili medijalna (*Bank* > *banak*, *Gang* > *ganak*) ili finalna samoglasnička epenteza (*Grind* > *grinta*). Ipak se postavlja pitanje kako je došlo do toga da se pored oblika *punta* pojavi koncem 18. stoljeća i oblik s b- kao *bunt*, koji je glasovno bliži izvornome obliku, i da u sljedećih pedesetak godina potpuno istisne preko dva stoljeća star oblik *punta*? Prvo bi objašnjenje moglo biti korektivni utjecaj njemačkoga pisanog jezika, no to je ipak manje vjerojatno jer su značenja u hrvatskome ('pobuna, ustanak, protest') i njemačkome ('savez') različita. Druga je mogućnost ipak vjerojatnija, da je naime pučkom etimologijom došlo do utjecaja hrv. riječi *buna* i *buniti* (*se*), jer se u tome slučaju poklapa i formalna strana preu-zimanjem inicijalnoga b- od *buna* i semantička razina s vrlo bliskim znače-njem. Utjecaju njemačkoga *Bund* bi se eventualno mogao pripisati oblikovni dočetak riječi s -nt *bunt* za razliku od -nta u *punta* jer bismo inače imali oblik **bunta* (< *punta*), ako taj utjecaj isključimo. Za pretpostaviti je da je *punta* od samoga početka stajala pod jakim semantičkim utjecajem hrv. riječi *buna* i da je tek kasnije dovršen onaj formalni utjecaj pučke etimologije¹⁸. Od imenice *bunt* su izvedene sljedeće riječi: *buntovan*, *buntovnik*, *buntovnički*. Kako vidimo nedostaje izvedeni glagol. Hrvatski normativisti vide u obliku *bunt* konkurenta obliku *buna/pobuna/prosvjed* i preporučuju ove druge likove na što se osobito hrvatski razgovorni ne obazire mnogo, budući su *bunt* i od njega izvedene riječi vrlo frekventne zbog svoje ekspresivnosti.¹⁹ Natuknicu *punta* i/ili njezine pojedine izvedenice navode: Habelić (1670), Vitezović, (1708, ostao u rukopisu), Belostenec (1740, nastao oko 1670), Jambrešić (1742), Voltić (1803) itd. Natuknicu *bunt* navode rječnici od sredine 19. stoljeća do danas.

Rječnik stranih riječi Bratoljuba Klaića navodi natuknicu *vozmajstor* (1979: 1432) i tumači je kao 'čistač zahoda, ispražnjivač zahodskih jama' s napomenom da je nastala od njemačke riječi *Wasenmeister* za koju

¹⁷ Bogoslav Šulek u svojem njemačko-hrvatskome rječniku (1866) navodi kao jedan od posljednjih *punta*. Njemačku natuknicu *Aufwieglung* on tumači s: *buna* i *punta*.

¹⁸ Neki istrživači tumače i ženski rod imenice *punta* kao pučkoetimologijski utjecaj od *buna* (f.), što je vrlo prihvatljivo: usp.: Skok (1971: 1.237), Strieder-Temps (1958: 107).

¹⁹ S. Pavešić, *Jezični savjetnik*, Zagreb (1971: 46); V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika* (RHJ), (1994: 74); Rječnik hrvatskoga jezika. (2000: 112). Svi *bunt* markiraju s 'razgovorni jezik'.

Šamšalović (1971: 1033) navodi značenje ‘strvoder, živoder’. Prvi dio posuđenice *voz-* (njem. *Wasen-*) naslonjen je pučkom etimologijom na hrvatski glagol *voziti*, a sam proces naslanjanja je relativno lako objašnjiv. Većina posuđenica s južnonjemačkoga prostora s naglašenim [a, a:] u sredini riječi, koje su posuđene usmenim posredovanjem, imaju u hrvatskome u pravilu [o, o:] jer je to osobina južnonjemačkih govora. Intervokalni [s] s druge strane izgovara se njem. u ovome slučaju zvučno tj. kao [z] pa tako nastane hrv. *voz-*. Drugi dio *-Meister* je supstituiran u hrvatskome češćim istoznačnim oblikom *majstor*. Po Klaiću (ibidem) je izraz *vozmajstor* razvio i dodatno, od prvoga potpuno različito značenje: ‘vođa puta neke skupine vojnika ili đaka’. Ovo drugo značenje izraza *vozmajstor* više nema semantički nikakve veze s njemačkom riječi *Wasenmeister* jer polazi isključivo od hrvatskoga značenja pojedinih sastavnica ove složenice.

2.2. *Komunikativne smetnje i zablude uzrokovane formalnim naslanjanjem na neku hrvatsku riječ*

Kod natuknice *Zeperl-Polka*, nastale prema vrocavskome skladatelju Bogumilu Zepleru iz 19. st., Klaić (1979: 1445) upućuje na srodni sporedni oblik nastao pučkom etimologijom *cipel-polka*, koji je zbog popularnosti plesa bio frekventan i uobičajen u hrvatskome jeziku u vrijeme Austro-Ugarske na prijelomu stoljeća. Glasovno preoblikovanje disimilacijom glasa r od *Zeperl-* u *cepel-*, koje Klaić također navodi (*cepel-polka*), pospješilo je zbog glasovne blizine s hrvatskom riječju *cipela* pučkoetimologijsko naslanjanje na nju, a time i jače semantičko udaljavanje od izvorne riječi *Zeperl-Polka*, pa u toj novoj polusloženici polku više ne određuje skladatelj *Zepler* nego predmet *cipela*. Budući se pak radi o povijesnome i danas već potpuno nepoznatom pomodnom izrazu govornoga jezika, koji se rabio pored regularnoga izvornog njemačkog izraza *Zeperl-Polka*, izraz *cipel-polka* nije svrstan u grupu riječi s pomakom u značenju (II.1).

Od njem. riječi *Filzlaus* (lat. *Phthirius pubis*, hrv. *stidna uš*) nastao je u nas u govornome jeziku glasovnom prilagodbom oblik *picajzl(a)*. Glasovna prilagodba prvoga dijela ove inače njem. složenice je relativno providna i može se tumačiti na sljedeći način: supstitucija njem. *f* u hrv. *p* je uobičajena budući da hrvatski kao i svi ostali slavenski jezici ne poznaje fonem /f/ u smislu historijske gramatike i u inicijalnome položaju ga najčešće nadomješćuje glasovima /v/ ili /p/. Glasovna grupa *-lc-* je pak hrvatskome jeziku strana i disimilacijom je pojednostavljena u *-c* i tako je nastalo *pic-* umjesto *Filz-*. Glasovna prilagodba druge sastavnice *-laus* u *-ajzl* je nejasna, ali bi se možda mogla tumačiti kao analogija mnogobrojnih njemačkih posuđenica na *-ajzl* ili *-ajzn*: *štemajzl*, *širajzl*, *lohajzl* itd. Prvi dio izraza *picajzl* t.j. *pica-* stvara komunikacijske smetnje jer je istozvučan s hrvatskom riječju *pica* sa značenjem ‘vagina’. Riječ *picajzl* je u govornome jeziku

dotatno razvila i preneseno značenje: ‘dosadan i nametljiv čovjek, gnjavator’. Riječ navode: Klaić (1979: 1041), Anić (1991, ³1998: 661), Anić i Goldstein (1999: 988) i RHJ Leksikografskoga zavoda (2000: 825).

Riječ *sise* u značenju ‘kuhano dizano tijesto servirano s kompotom’ ne navodi kao natuknicu niti jedan hrvatski rječnik. Ova vrst deserta i sam izraz su prema mojim saznanjima rašireni jedino na hrvatskome sjeveroistoku t.j. u istočnoj Slavoniji. Riječ *sise* ima po svemu sudeći svoje ishodište u njemačkoj riječi *Süßes* a posrednici su vjerojatno podunavske Švabe, čije su žene u ovim krajevima na daleko bile poznate po pripremanju vrsnih slastica i kolača, tim više što su oni sami imali ovu vrst deserta i zvali ga *sises* [si:səs]. Dizano tijesto spomenutoga deserta ima oblik ženskih grudi, pa budući se one u hrvatskome govornom jeziku zovu *sise* bila su otvorena vrata pučkoj etimologiji. Poklopile su se slučajno dvije stvari, naime formalno-jezična istozvučnost s hrvatskom riječju *sise* ‘grudi’ s jedne strane i oblik dizanoga tijesta koji podsjeća na ženske grudi s druge strane. Iako je izraz za ovu vrst slastice *sise* raširen na vrlo ograničenom prostoru hrvatskoga jezika, on je vrlo upečatljiv primjer pučke etimologije s vrlo jakim konotativnim nabojem a time i komu-nikativnim smetnjama, jer se izraz *sise* u smislu ‘ženske grudi’ isključivo rabi u govornome jeziku pa kao takav, za razliku od književnoga izraza *grudi*, ima veću ekspresivnost i time još intenzivnije opterećuje regionalizam *sise* u značenju navedene slastice.

Od sintagme *bei Wache* ‘pod stražom’ razvio se, po svemu sudeći među hrvatskim vojnicima Austro-ugarske monarhije, pohrvaćeni oblik *bajbok*, *bajbuk*, a dodavanjem dočetka *-ana* i oblik *bajbokana* sa značenjem ‘zatvor, pritvor’.²⁰ Polazna osnova bi mogla biti spomenuta sintagma *bei Wache* u austrijskom regionalnom izgovoru [ˈbae ˈvɔx], pa budući da se njem. fonem /v/ u hrvatskome jeziku u postupku fonoadaptacije u inicijalnome položaju često pretvara u /b/, finalni njem. /h/ u hrv. /k/,²¹ a sve usmenim putem posuđene njem. riječi s naglašenim njem. (austr.) [a] u hrvatskome pokazuju [o], dobijemo potvrđeni oblik *bajbok* odnosno *bajbuk*. Pojam *buhara* (ponekad među štokavcima i *buvara*) koji ima istovjetnu uporabnu vrijednost kao i *bajbok/bajbuk* i *bajbokana* upućuje na to da je postojao i nepotvrđeni oblik **bajboh/bajbuh* od kojega se pučkoetimologijskim naslanjanjem na hrv. riječ *buha*, izostavljanjem prvoga dijela *baj-* i sufiksalsnom parentezom *-ara*, razvio oblik *buhara*. Izraz *buhara* kao ostali gore navedeni izrazi istovjetna značenja

²⁰ V. Anić u svojem hrvatskom rječniku (1994) markira navedeni oblik *bajbuk/bajbok* po mojem mišljenju krivo kao orijentalizam, jer ne postoji odgovarajući oblik orijentalnoga supstrata/superstrata od kojega bi se *bajbok* mogao izvesti. Hrvatski rječnik Leks. zavoda (2000: 50) navodi njemački kao izvor.

²¹ usporedi: v > b : njem. *Wirtshaus* > hrv. *bircaus*, njem. *Weiber* > hrv. *bajer*, njem. *Zuwaage* > hrv. *cu**b**ok* itd., ili h > k : njem. *Schreibbuch* > hrv. *š**l**ajbok/š**l**aj**u**k*, njem. (bav.-aust.) *Fürtuch* > hrv. *fer**t**uk/fer**t**un/fer**t**uš/fer**t**of*.

rabe se isključivo u govornome jeziku s humoristično-ekspresivnom konotacijom.²² Zanimljivu je sudbinu na hrvatskome jugu doživjela talijanska riječ *prigione* ‘zatvor’ jer je naslonivši se na hrvatski glagol *pržiti* u postupku glasovne prilagodbe nastala u govornome jeziku riječ *pržun* slične uporabne vrijednosti i značenja kao i gore navedeni izrazi s njemačkom osnovom. U slučaju *buhara* i *pržun* vidljiv je učinak pučke etimologije koja ovdje funkcionira kao ne baš rado viđen pospješivač integracije posuđenica, pa tako nastali izrazi najčešće ostaju na rubu jezika-primatelja i rijetko postanu sastavnim dijelom standardnoga jezika.

Prema Skoku (1971: I.182) je posuđenica *boginje* kao plurale tantum od njem. *Pocken* potvrđena u hrvatskome jeziku u 17. stoljeću (kod Mikalje²³). U postupku fonoadaptacije došlo je do pučkoetimologijskoga naslanjanja na hrvatsku riječ *boginja*. Budući da austrijsko-bavarska narječja vrlo slabo ili nikako ne aspiriraju bezvučne eksplozive, prijelaz je između bezvučnih [p, t, k] i zvučnih [b, d, g] vrlo fluidan, tako da je usmenim posredovanjem u hrvatskome moguć (nepotvrđeni) oblik **bogen* od njem. *Pocken* od kojega se kasnije razvio oblik *boginje*. Otprilike u isto vrijeme postoje potvrde (kod Belostenca) vrlo zanimljivoga doslovnog prijevoda (kalka) njemačke riječi *Pocken* kao *koze*, *kozice* (kasnije i *kozjače*), koji pretpostavlja njemačku riječ *Bock*- ‘jarac-kozle’, a ne *Pocken*. Riječ *Pocken* inače nema nikakove srodnosti niti semantičke niti etimologijske s riječju *Bock*, pa se prijevod očito u nas ravnao prema pučkoetimologijskom tumačenju polazeći od izgovora s inicijalnim [b] dakle *Bocken*²⁴ umjesto s [p] *Pocken* i došlo je do naslanjanja na *Bock* ‘kozle, jarac’. Iako su nastali pučkoetimologijskim naslanjanjem, izrazi *boginje* i *kozice* su kao pluralia tantum postale sastavnim dijelom hrvatskoga standardnog jezika i navode ih svi rječnici od 17. stoljeća do danas.

Posuđenica *bivol* (lat. *bubalus*) je u svojem drugom dijelu snažno naslonjena na hrvatsku riječ *vol*. Prema AR (I.555-7) i prema Skoku (1971: I.164) postoje u hrvatskome potvrde za *bivol* već iz 15. i 16. stoljeća.²⁵ Prema Klugeu (1975: 109) je ova životinja u Europi (sjeverna Italija) poznata od oko 600. godine poslije Krista i prve potvrde njezina imena se u njem. jeziku pojavljuju nakon 1300. god. u obliku *büffel* (< fr. *buffle*). Po svemu sudeći njemački jezik ipak nije bio posrednik iako bi se njegov oblik zbog glasovne bliskosti lakoćom mogao pretpostaviti kao izvor. Protiv njemačkoga kao izvora za hrvatski *bivol* govore kultuno-povijesni podatci. Njemački je naime

²² Izraz *buhara* navode Klaić (1979: 136) i Hrvatski rječnik Leks. zavoda (2000: 109).

²³ Mikalja, Jakov: *Blago jezika slovinskoga ili slovník*. Loreto-Ankona, 1651.

²⁴ I u njem. se jeziku toga vremena često (osobito na jugu) pisalo *Bocken* umjesto *Pocken*.

²⁵ I prvi hrvatski (petojezični) rječnik Fausta Vrančića iz godine 1595. bilježi u hrvatskome stupcu *bivol* (lat. *bubalus*, njem. *Büffel*, tal. *buffalo*, mađ. *bival*).

oblik *Büffel* posudio tek početkom 14. stoljeća, dok je mađarski svoj oblik *bivaly* posudio iz slavenskih jezika već u 13. stoljeću. Osim toga postoje još stariji rusko-crkvenoslavenski oblici koji reflektiraju već potpuno slavenizirane oblike: *быволъ* (Skok (1971: I.164); Miklosich (1886: 27)). Drugim riječima su stare slavenizirane potvrde, koje su sve do jedne pučkoetimologijski snažno naslonjene na *vol*, starije od njemačkoga oblika posuđena iz francuskoga jezika. Prema Skoku su Slaveni riječ posudili iz balkanorumunjskoga (rum. *bivol*), pri čemu je na primjer u staroruskome, osim naslanjanja na *vol* u drugome dijelu riječi, došlo do pučkoetimologijskoga naslanjanja i u prvome dijelu riječi, pa tako staroruski oblik *bujvol* naslanja prvi dio na *bujъ*²⁶ 'divlji' i time nudi tumačenje 'divlji vol'. Kod riječi *bivol* i danas se osjeća jaka naslonjenost na hrvatski *vol*, pa često dolazi do pučkoetimologijskoga tumačenja i zablude među neupućenima, jer se ne radi o vrsti *vola* nego o vrsti *goveda*.

Posuđenica *kurva* prema njem. *Kurve* (< lat. *curvus*) je od samoga početka bila u tešku položaju u hrvatskome jeziku, jer je istozvučnica s hrvatskom riječju 'kurva'. Riječ je kao simpleks služila kao stručni izraz za potrebe zemljopisnih i topografskih karata ali ju je istisnuo hrvatski neologizam *krivulja*. U suvremenome hrvatskom jeziku nalazimo je još kao sastavnicu dvočlane složenice *kurvimetar* (< njem. *Kurvimeter*) što potvrđuje i Anić-Goldsteinov Rječnik stranih riječi (1999: 752).

2.3. Slabo naslanjanje ili istozvučnost s nekom hrvatskom riječi

Schneeweis (1960: 139) i Striedter-Temps (1958: 149) navode za hrvatski jezik posuđenicu *križbam* prema njem. *Kristbaum* koja je u svojem prvom dijelu slabo naslonjena na hrvatsku riječ *križ*. Glasovnom prilagodbom posuđenice *križbam* došlo je po mojem mišljenju slučajno do naslanjanja na hrvatsku riječ *križ* jer je očito polazni njemački oblik dijalektalna riječ *['krištbaom] s medijalnom palatalizacijom [št] umjesto [st] što nije uobičajeno u njemačkome standardnom jeziku.²⁷ Glasovna prilagodba riječi *križbam* je u hrvatskome jeziku vjerojatno protekla na sljedeći način:

njem. *['krištbaom] hrv. **kriš_baum* disimilacija²⁸ suglasnika t

²⁶ Usp. hrvatski: *bujati*, *bujna* trava.

²⁷ Striedter-Temps (149) navodi potvrdu takovoga dijalektalnog oblika ['krišbam] u Štajerskoj, no mogla bi se uvažiti i druga narječja u kojima je šibilarizacija suglasničkih skupina *st* i *sp* puno izrazitija u medijalnome (i finalnom) položaju nego ona u Štajerskoj, pri čemu treba spomenuti alemansko-švapsko narječje koje zbog geografskih razloga u ovome slučaju ne dolazi u obzir, pa bi se narječje podunavskih Švaba moglo smatrati posrednikom navedenoga oblika.

²⁸ Vrlo često kod njem. posuđenica s tročlanim suglasničkim skupinama; usp.: njem. *Trinkgeld* > hrv. *tringelt* 'napojnica'.

hrv. **križbaum*
hrv. *križbam*regresivna asimilacija²⁹ šb > žb
monoftongizacija³⁰ au > a

Uzmemo li pak njem. standardni izgovor riječi *Kristbaum* ['kristbaom] kao polaznu osnovu, glasovnom bi prilagodbom u hrvatskome nastao drugačiji oblik:

njem. ['kristbaom] hrv. **kris_baum*
hrv. **krizbaum*
hrv. *krizbam*disimilacija suglasnika t
regresivna asimilacija sb > zb
monoftongizacija au > a

Prema Klaiću (ibidem) postoji stvarno takav oblik *krizban*, koji nije naslonjen na hrvatsku riječ *križ*, no u obliku *krizban* je u odnosu na njemačku izvornu riječ *Kristbaum* ['kristbaom] došlo do pojedostavljanja bilabijalnoga nazala /m/ u dentalno-alveolarni nazal /n/³¹, što među njemačkim posuđenicama u finalnome položaju nije rijetko (njem. *Maibaum* > hrv. *majpan*, *majpam*). Od svih navedenih oblika Klaić i Anić-Goldstein (1999: 739) prednost ipak daju glasovno poluprilagođenome obliku *krizbaum*.

Već u Belostenca potvrđena posuđenica *mužar* (i *možar*) slabo je (samo glasovno) naslonjena na hrvatski *muž* 'suprug' ili arhaično i u narječjima 'muškarac'. Riječ je posuđena iz mađarskoga (*mozsár*)³² koju je ovaj prije toga posudio iz njemačkoga jezika *Mörser* (< lat. *mortarium*). Posuđenica *mužar* razlikuje u hrvatskome oba značenja uobičajena u njemačkome i mađarskome jeziku: 1. uporabni predmet u domaćinstvu 'stupa, avan' i 2. vrst manjega topa (i vrst puške). Za ovo drugo značenje (vrst topa) Hrvati su kasnije izravno iz njemačkoga posudili i oblik *merzer* (< njem. *Mörser*) koji danas polako zastarijeva.³³ Pa iako je neupitna istozvučnost prvoga dijela posuđenice *muž-ar* s hrv. riječju *muž*, izvorni govornici hrvatskoga jezika ne osjećaju semantičku naslonjenost riječi *mužar* na hrvatski *muž*.

Njemačka posuđenica *krmenadla* prema bav.-austr. *Karmenadl*³⁴ (< fr. *carbonnade*) pokazuje istozvučnost u svojem prvom dijelu s hrvatskom riječju *krme* od koje je izveden oblik *krmača*. Ovdje ne može biti riječi o

²⁹ U takovim dodirima je regresivna asimilacija u hrvatskome jeziku pravilo.

³⁰ Hrvatski jezik osim u nekim stranim riječima ne posjeduje dvoglas (diftonge) u svojem inventaru samoglasnika.

³¹ Radi se o nekoj vrsti disimilacije, budući da i prethodni b (p) i finalni m imaju zajedničko mjesto artikulacije (bilabijalni, dvousnjeni samoglasnici), dakle b+vok+m > b+vok+n.

³² Usp. Hadrovics (1985: 369-370).

³³ Tomislav Ladan misli da je *mužar* u hrvatskome bolje integriran (pohrvaćen, kroatiziran) nego riječ *merzer*, koju on svrstava među tuđice, iako su obje istoga podrijetla (2000: 482).

³⁴ Usp. Andreas Schmeller (1939, svezak I: 1292).

pučkoetimologijskoj naslonjenosti na *krme*, tim više što prema Anić-Goldsteinu (1999: 655) postoji oblik *karmenadl(a)*, jednake ili slične uporabne vrijednosti i frekventnosti kao i *krmenadla*, a ne pokazuje istozvučnost s hrvatskom riječju *krme* i bliži je njemačkome izvornom obliku.³⁵

Posuđenica *griz* prema njem. *Grieß* ['gri:s] istozvučna je s hrv. Izvedenicom nultoga morfema *griz* (od *gristi* prema prezentu *grizem*, *grizeš*...). Na prvi pogled se može steći dojam da je posuđenica *griz* zbog adaptiranoga zvučnog [z] umjesto njemačkoga bezzvučnog [s] *Grieß* ['gri:s] naslonjena na svoju hrvatsku istozvučnicu *griz*, no o tome nema ni govora, jer na semantičkoj razini nije došlo niti do miješanja niti do bilo kakovoga doticaja dviju istozvučnica. Kod adaptacije od njem. [s] u hrv. [z] se više radi o pravilu glasovne prilagodbe njemačkih posuđenica s finalnim [s] koje u hrvatskome jeziku dobivaju oblike sa zvučnim [z]:³⁶ *bircauz* prema njem. *Wirtshaus*, *firnajz* prema njem.-bav. *Firneis*, *paradajz* prema austr. *Paradeis*, *melšpajz* prema njem. *Mehlspeis(e)* itd.

2.4. Pučka etimologija i pseudogenetska srodnost

AR (XII: 499) i Skok (1971 III: 57) bilježe i tumače vrlo frekventnu riječ *prsluk* a za umanjenicu *prslučić* bilježe da je pučki izraz za 'grudnjak'. *Prsluk* je danas riječ hrvatskoga standardnog jezika pa ga na primjer Anić u svojem rječniku ne markira kao posuđenicu. Skok (ibidem) za riječ *Prsluk* pretpostavlja mađarsko posredovanje (mađ. *pruszlik*) njem.-švap. riječi *Brustfleck*³⁷ i upozorava na zanimljivo 'turbiziranje' posuđenice *-lik* > *-luk*. Turski dočetak *-luk* je na razini osobito govornoga jezika nekih hrvatskih regija postao produktivan pa se u izvedenicama pojavljuju hrvatske i poneke strane riječi neorijentalnoga postanja kao derivacijske baze: *nestašluk*, *bezobrazluk*, *kukavičluk*, *privatluk*, *lopovluk* itd. Schneeweis (ibidem 18) i Striedter-Temps (ibidem 178) ne spominju mađarsko posredovanje za *prsluk*, no upozoravaju na prilagodbu *-luk* u drugome dijelu posuđenice i na prilagodbu njem. riječi *Brust-* u hrv. *prs(-luk)* u prvome dijelu motiviranu

³⁵ Kao osamnaestgodišnjak sam u Zagrebu o izrazu *karmenadl* čuo zanimljivo pučkoetimologijsko tumačenje koje sadrži puno slučajnosti i intelektualiziranoga humora, kad je našoj, vrlo obrazovanoj susjedi, umro muž i poslije pokopa prilikom ukopnoga objeda ili *karmina* kako ga još zovemo, dotična susjeda servirala pečeni *karmenadl* i to opravdavala time da *karmenadl* ima jezično nekakove veze s *karminama* i da ga za *karmine* treba servirati, pa kad je još i dodala da *karmenadl* i *karmine* imaju nekakove jezične skopčanosti i s latinskom riječju *carmen* ('pjesma') i da na *karminama* ne treba biti žalostan nego se radovati životu, prolomio se grohatan smijeh za kojim je ožalošćena gospoda očito i čeznula.

³⁶ Usp. Striedter-Temps (1958: 61).

³⁷ Usp.: Hermann Fischer (1904-1936: I 1479).

pučkom etimologijom prema hrvatskoj riječi *prsa*³⁸. Ovdje traba napomenuti da se formalno-jezičnom prilagodbom slučajno ispreplela i semantička podudarnost riječi *Brust* i *prs(a)*, no da se radi i o staroj indoeuropskoj genetskoj srodnosti dviju riječi, kako se to na prvi pogled čini, nisam pronašao uporište u dostupnoj stručnoj literaturi. Njemačka odnosno germanska riječ *Brust* se prema Kluge-u (1975: 105) izvodi od indoeuropskoga praoblika **bhreus-* ‘bujati, rasti, nabreknuti’, dok se hrvatski odnosno slavenski oblik *prs(a)* prema Gluhaku (1993: 506) izvodi od indoeuropskoga praoblika **perk* sa značenjem ‘rebro’ odnosno ‘prsa’.

Slične sudbine kao i riječ *prsluk* jest i njemačka posuđenica *pekar* (< njem. *Bäcker*) koja se naslonila na hrvatski glagol *peći* odnosno na njegov prošli particip aktiva *pek-ao* (glagolski prilog radni) ili na prezentski oblik 3. lica množine *peku*, i danas je izraz hrvatskoga standardnog jezika. Riječ *pekar* je prema Skoku (II.628) potvrđena već u 17. i 18. stoljeću, a naslijedila je stariju njemačku posuđenicu srodna postanja *pek* (< njem. *Beck* †) koja je prema Mažuraniću (1975: I. 909) potvrđena 1360. godine u pojašnjavajućim složenicama *hlebopek* i *pekohljeb* sa značenjem ‘pistor panis’³⁹. Glasovnom prilagodbom od njem. *Bäcker* u hrv. *pekar* došlo je do semantičkoga naslanjanja motiviranog pučkom etimologijom na hrvatski glagol *peći*, koji slučajno ima slično značenje kao i njemački glagol *backen*, pa je na taj način iščezao svaki trag posudbe iz njem. jezika.⁴⁰ Izvorni govornici hrvatskoga jezika riječ *pekar* ne osjećaju kao posuđenicu i većina bi bila iznenađena kada bi ih se nešto u svezi s tim upitalo. Da se kod riječi *pekar* radi o besprijeckorno uspjeljoj integraciji u hrvatski jezik, svjedoči i činjenica da nitko od naših leksikografa osim Skoka (II, 628) ne markira imenicu *pekar* kao naslonjenicu ili prekovanicu njemačke riječi *Bäcker*. Čak i najveći hrvatski autoritet za tvorbu riječi Stjepan Babić kod sufiksalne tvorbe na –ār (1986: 355) navodi da je izvedenica *pekar* nastala od prezentske osnove glagola *peći*. Njemački *backen* i hrvatski *peći* pokazuju izvjesnu glasovnu i semantičku bliskost, no nema ni govora o tome da se radi i o staroj indoeuropskoj genetskoj srodnosti. Za *backen* se navodi pragermanski oblik **bakō* koji odgovara ie. obliku **bhǵō* s temeljnim značenjem ‘zagrijati’ s potvrdom npr. u grčkome *phōgō*

³⁸ Kod natuknice *prsluk* Skok ne spominje naslanjanje na *prsa*, no ipak to čini kod obrade dočetka –*luk* (1971: II 328).

³⁹ Mažuranić (1975: 306) navodi lekseme-konkurentne riječi *pekar* potvrđene u Zagrebu u 15. st.: *fištar*, *fišter* prema njem. *Pfister* (lat. *pistor*), a i prvi hrvatski rječnik (petojezični) Fausta Vrančića iz godine 1595. navodi za lat. *pistor* hrv. *pećar* (*pechyar*) što je po tvorbi denominalna sufiksalna izvedenica od osnove *peć*. Za lat *pistor* Vrančić navodi u njem. stupcu *Pfister* i *brotbeckh*.

⁴⁰ Skok (1971: II 628) polazi od toga da je prvo integrirana starija njem. posuđenica *pek* (< njem. *Beck*) pa je kasnije od njezine osnove izvedena radna imenica *pekar* od koje su potom izvedene ostale riječi s istom osnovom: *pekar(n)a*, *pekarski*, *pekarov*, *pekarica* itd. Ova Skokova postavka zvuči vrlo uvjerljivo.

‘pržim’. Za *peći* se navodi praslav. oblik **pekti* koji odgovara ie. obliku **pekw-* s odgovarajućim etimolojskim potvrđama u većini ie. jezika.

2.5. Neologizmi opterećeni pučkom etimologijom

Prema njemačkoj složenici *Auspufftopf* su u hrvatskome govornom jeziku nastala najmanje tri oblika koje se može okarakterizirati kao parcijalne posuđenice ili prekovanice. Prvi oblik *auspuf* (Klaić 1979: 122) je parcijalna posuđenica budući je posuđena samo prva (determinirajuća) sastavnica *Auspuff-*. Drugi oblik ***auspuh*** (Klaić 1979: 122; Anić-Goldstein 1999: 130) je doživio glasovnu adaptaciju u finalnom položaju *f > h* pa je na taj način došlo do pučkoetimolojskoga naslanjanja na hrvatski glagol *puhati*. Treći oblik *ispuh*, koji je naknadni razvoj drugoga oblika (*auspuh*), nastao je tako što je njem. *aus-* jednostavno preveden s hrv. *iz (is-)* pa je stvoren ‘pravi hrvatski’ oblik *ispuh* koji se rabi i u pisanome jeziku. Oblik *ispuh* je nastao kako je prikazano u dvije faze i ima formalno gledajući u hrvatskome jeziku sve osobine izvedenice nultoga morfema prema hrv. glagolu *ispuhati* kao tvorbenoj osnovi. U hrvatskome standardnom jeziku je danas za njemački *Auspufftopf* više uobičajena sintagma *ispušni lonac* čiji je atribut *ispušni* nastao od gore navedene prekovanice *ispuh*.

Sličan razvojni put kao i *ispuh* imala je i riječ *izlog*, čiji je uzor nedvojbeno njemačka riječ *Auslage*, a danas je u potpunosti integrirana u hrvatski standardni jezik. Polazna osnova je po svemu sudeći bio južnonjemački izgovor [‘aoslāk] iz koje se u nas razvio, danas već rijedak, fonoadaptirani oblik *auzlog*⁴¹ sa zvučnim [z] umjesto bezzvučnoga [s] uobičajena u njemačkome jeziku u toj poziciji (na granici morfema). Drugi dio posuđenice *-log* se pučkoetimolojski naslonio na hrvatski glagolski par *izložiti-izlagati*⁴², koji slučajno ima slično značenje a time i sličnu kolokaciju kao i njemački odgovarajući oblici. Njemačke i hrvatske temeljne riječi i njihovi leksikološki srodnici *lieg(en)*, *leg(en)*, *Lag(e)*, *Lag(er)* odnosno *leći*, *lež(ati)*, *lijeg(ati)*, *leg(lo)*, *lež(aj)*, *(iz)ložiti*, *(iz)lagati* ne pokazuju samo zbunjujuće veliku sličnost na glasovnoj i semantičkoj razini, nego odražavaju i raznolikost stare genetske srodnosti indoeuropskih jezika. Ie. praoblik glasi **legh-* i ima potvrde u svim ie. jezicima na zapadu, a za potvrde je karakteristično, uvažavajući i naše navedene etimone, da imaju više različitih

⁴¹ Klaić (1979: 127) navodi za stari Zagreb oblik *auzlag* s *a* (-lag) koji očito potječe iz njemačkoga standardnog jezika ili je možda pod njegovim utjecajem korigiran stariji i češći oblik *auzlog*. Druga ali manje vjerojatna mogućnost jest da u obliku *auzlag* već imamo posla s pučkoetimolojskim naslanjanjem na hrv. *izlagati* iako drugi glagol *izložiti* svojim o (različit prijevodni stupanj) bliži južno-njem. izgovoru riječi [‘aoslāk].

⁴² Ovi se glagoli u hrvatskome razlikuju samo različitim glagolskim aspektima (glagolski vid), pri čemu je prvi (*izložiti*) perfektivnoga (svršenoga) a drugi (*izlagati*) durativnoga (nesvršenoga) značenja.

prijevojnih stupnjeva (*legh-*, *lēgh-*, *logh-*, *lagh-*).⁴³ Od glasovno prilagođenoga oblika *auzlog* (njem. *Auslage*) razvio se u hrvatskome jeziku danas standardni i vrlo dobro integrirani izraz *izlog*. To se dogodilo ili pukim prevođenjem njem. prijedloga odnosno prefiksa *aus-* u hrv. *iz-* ili možda analogijskom prilagodbom glagolskoga para različitoga glagolskog aspekta *izložiti-izlagati*.

Bogoslav Šulek (1816-1895) je bio jedan od onih predstavnika hrvatske filologije koji su hrvatskoj leksikografiji druge polovice 19. stoljeća poticali snažne purističke ili čistunske tendencije u hrvatskome jeziku. On je primjerice u svojem njemačko-hrvatskom rječniku iz godine 1860. zabilježio neologizam *glasovir* za njemački *Klavier* (hrv. *klavir*). Riječ *glasovir* je vrlo brzo bila prihvaćena u hrvatski književni jezik, no nikada nije potisnula posuđenicu *klavir* i danas zvuči samo malo svečanije i biranije nego riječ *klavir*. Riječ *glasovir* je po svemu sudeći skovana u slovenskome jeziku i u svojem je drugom dijelu pučkoetimologijski neznatno naslonjena na hrvatsku riječ *vir*, a preuzeta je iz drugoga dijela njem. riječi *Klavier*. Budući da tvorbeni model *glasovir* u svojem prvom dijelu sadrži riječ *glas-* a u drugom *vir* možemo mu značenje parafrazirati kao 'izvor glasa. O kovanici *glasovir* je početkom 20. stoljeća među filozozima vođena i šira rasprava, među ostalim da li je *-vir* simpleks ili se radi o izoliranome sufiksu, to jest da li je *glasovir* složenica ili sufiksalna izvedenica.⁴⁴ Zaključno se o riječi *glasovir* može još utvrditi da prosječan izvorni govornik hrvatskoga jezika u drugome dijelu modela *-vir* ne osjeća naslonjenost ili pučku etimologiju riječju *vir*.

Anićev Rječnik hrvatskoga jezika markira natuknicu *dvopek* (1998: 171) s *kalk* (prevedenica/prekovanica) prema njemačkom *Zwieback* što je na prvi pogled i prihvatljivo. Oba se modela *dvopek* i *Zwieback* po tvorbi riječi mogu smatrati složenicama. Prva sastavnica *dvo-* hrv. modela odgovara otprilike prvoj sastavnici njem. modela *zwie-*, no kod druge sastavnice nastaju problemi, jer između hrvatske i njemačke sastavnice ne postoji doslovna podudarnost. Hrvatska sastavnica *-pek* kao simpleks u hrvatskome jednostavno ne postoji niti je po svemu sudeći postojala, dok je njemačka sastavnica *-back* izvedenica nultoga morfema od glagola *backen* 'peći' (proizvode od brašna ili nešto drugo što je panirano). Hrvatska druga sastavnica *-pek* je ipak pučkoetimologijski prekovanica prema njemačkom *Zwieback* od glagola *peći* (gl. prilog radni *pekao* ili prezentski oblik *peku*). Dakle, *dvopek* jest prekovanica prema njem. *Zwieback* ali s pučkoetimologijskim naslanjanjem druge sastavnice na njemački uzor *-back*. Prosječan hrvatski izvorni govornik ne osjeća u riječi *dvopek* učinak pučke etimologije, pa budući je hrvatski standardni jezik

⁴³ psl. *legt'i*, got. *ligan* 'ležati' (germ. **ligjan*), lat. *lectus* 'postelja', gr. *lekhos-lokhos* 'postelja'-'zasjeda', st.-ir. *laigim-lige* 'liježem'-'ležaj', toh. *lake* 'ležaj', het. *lagari* 'leži',

⁴⁴ Usporedi: Jonke (1954: 68), Maretić (1924: 23), Pavešić (1971: 82), Kettenbach (1949), AR ibidem III. 163, Rožić (1903: 276, 389) Rammelmeyer (1979: 182).

izraz *dvopek* dobro integrirao, on je u međuvremenu gotovo u potpunosti potisnuo iz jezika staru posuđenicu *cvibak* (< njem. *Zwieback*)⁴⁵ s potvrđama iz 18. stoljeća.

Schneeweis (21) navodi izraz *kaljače* i vidi u njemu prekovanicu motiviranu pučkom etimologijom prema njem. riječi *Galoschen* (< fr. *galoche*). Po tvorbi riječi je izraz *kaljače* po mojem mišljenju denominalna sufiksalna izvedenica i sastoji se od bazne riječi *kalj* 'blato' i sufiksa *-če* po uzoru na orijentalizam *papuče*. U prilog Schneeweisove teze da se radi o prekovanici opterećenoj pučkom etimologijom govore glasovne i semantičke podudarnosti. Kao polazna osnova bi mogao biti oblik koji navodi Klaić (1979: 650) *kalošne*, koji je u prvome dijelu glasovno blizak s hrvatskim riječima *kalj* ili *kaljav*, pa pučkoetimologijskim naslanjanjem lakoćom nastane nepotvrđeni oblik **kaljošne*, a u sljedećem koraku se oblik **kaljošne* pod utjecajem riječi *papuče* i preuzimanjem njezina dočetka razvije u oblik *kaljače*. Riječ *kaljače* kao i izrazi *galošne* i *kalošne* koji su neopterećeni pučkom etimologijom imaju identično značenje, no sva tri izraza danas pomalo zastarijevaju.

3. Zaključni pregled

Za pučku etimologiju se može reći da kao fenomen postoji u svim živim jezicima i da je jedna od jezičnih univerzalija. Njezino djelovanje je najčešće u posudbenim procesima, ali počesto i među zastarjelim i manje frekventnim riječima istoga jezika. Neintegrirane ili nepotpuno integrirane riječi ili pak dijelovi riječi ne naslanjaju se samo na frekventne domaće leksičke morfeme nego i na tvorbene morfeme koji nemaju individualno nego grupno značenje o čemu nam svjedoče primjeri: mer*kat*i, kalja*če* i prsluk. Budući dakle da pučka etimologija osim među leksičkim može djelovati među tvorbenim i gramatičkim morfemima Bußmann (1983: 579-580) vidi u njoj neku vrst procesa tvorbe riječi pri čemu veliku ulogu imaju analogija i asimilacija. Analogija⁴⁶ je prema njemu ona formalno-jezična pretpostavka koja na semantičkoj razini omogućuje ono poželjno, katkad i nepoželjno ili slučajno novo tumačenje. Prema našem korpusu je moguće razlikovati tri vrste intenziteta glasovnoga naslanjanja, koji se formalno manifestiraju kao homofonije. Prvu vrst bi se moglo nazvati iznuđena homofonija riječi i oblika opterećenih pučkom etimologijom koji doživljavaju vrlo složene i teško objašnjive glasovna preinake kao što to pokazuju neki naši primjeri: *buhara* (< njem. *bei Wache*), *prsluk* (<

⁴⁵ Mažuranić (1975: I.124) navodi i treći oblik *cipov* s potvrdom iz godine 1653 koju su Hrvati posudili iz njemačkoga posredovanjem mađarskoga jezika (mađ. *cipó* < njem. *Zwieback*). Izraz je i danas s pomakom u značenju rasprostranjen u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i prema Klaiću (1979: 227) znači 'bijeli kruh'.

⁴⁶ Za analogiju u smislu procesa ovaj rad rabi naziv *naslanjanje* a rezultat takva procesa *nalonjenica*.

njem.-dijal. *Brustfleck*), *kaljače* (< njem.-dijal. *Kaloschen*), *ispuh* (< njem. *Auspuff*-) *cipel-polka* (< njem. *Zeperl-Polka*) itd. Druga vrst glasovnoga naslanjanja obuhvaća one riječi i oblike opterećene pučkom etimologijom, čiji je nastanak lako objašnjiv prema pravilima glasovne prilagodbe a nastali su manje ili više slučajnom glasovnom podudarnošću s nekom hrvatskom riječju: *križbam* (< njem. *Christbaum*), *sise* (< njem. *Süßes*), *mužar* (< mađ. *mozsár* < njem. *Mörser*), *pekar* (< njem. *Bäcker*), *boginje* (< njem. *Pocken*), *griz* (< njem. *Grieß*) itd. Treća vrst glasovnoga naslanjanja obuhvaća one riječi i oblike opterećene pučkom etimologijom koje pokazuju tek neznatne glasovne promjene u odnosu na riječi izvornoga jezika ili su od samoga početka bile istozvučne s nekom hrvatskom riječju ili s dijelom neke riječi: *bunt* (< njem. *Bund*), *glasovir* (< njem. *Klavier*), *kurva* (< njem. *Kurve* < lat. *curvus*) i *lumpati* (< njem. *Lump*). Glasovno naslanjanje posuđenice na neku hrvatsku riječ ili na dio riječi ne uzrokuje samo različite glasovne adaptacije i promjene nego jednako tako uzrokuje promjene različita intenziteta na semantičkoj razini. Formalno-jezična razina se dakle u pučkoj etimologiji ne može gledati izolirano od semantičke razine niti obrnuto jer zajedno čine jednu cjelinu. S druge strane jačina ili intenzitet formalnojezične preobrazbe nekog oblika pogođenog pučkom etimologijom nije pokazatelj pomaka i preinaka na semantičkoj razini. Dakle, iako formalnojezična i semantička razina čine jednu cjelinu, ne postoji nikakav proporcionalni odnos između tih razina u smislu što veća formalna preobrazba, veći pomak na semantičkoj razini. Tako su na primjer *prsluk* i *kaljače* na formalnoj razini temeljito preoblikovani u odnosu na svoje parnjake jezika-davatelja *Brustfleck* i *Galoschen*, a da nije došlo do značajnijega pomaka na semantičkoj razini jer su temeljna značenja parnjaka jezika-primatelja i jezika-davatelja ostala ista. Upravo obrnut odnos pokazuju posuđenice *bunt* i *merkati*, koje su formalno samo u nekim manjim segmentima preoblikovane u odnosu na ekvivalente izvornoga jezika *Bund* i *merken*, ali je zato na semantičkoj razini došlo do velikoga pomaka u značenju.

Jednako kao i na formalnojezičnoj razini, gdje su se, polazeći od ponuđenog korpusa, mogle razlikovati tri vrste intenziteta glasovnoga naslanjanja, moguće je i na semantičkoj razini razlikovati tri vrste ili možda preciznije tri stupnja semantičkog naslanjanja ili aficiranja. One semantički najsnažnije aficirane posuđenice imaju proporcionalno i najveći pomak u značenju u odnosu na svoje izvorne njem. ekvivalente: *lump(ov)ti* (< njem. *Lump* 'održanac, propalica') hrv. 'pijančevati', *lumperaj* (< njem. *Lumperei* 'prostota, prijevara') hrv. 'pijančevanje, bačevanje', *merkati* (< njem. *merken* 'zamijetiti, zapaziti, ugledati') hrv. 'gledati, promatrati' - dakle njem. perfektivno, hrvatski pak durativno značenje - i na koncu *bunt* (< njem. *der Bund* 'savez, udruženje') hrv. '(po)buna, ustanak, protest'. Sljedeći tip je dvosmjerno semantičko naslanjanje, koje je evidentno među mnogim posuđenicama našega korpusa, ima za posljedicu dvojaku semantičku interpretaciju, jednu koja polazi od njemačkoga kao jezika-davatelja i drugu

koja polazi od hrvatskoga kao jezika-primatelja: *buhara* (< njem. *bei Wache* ‘pod stražom’) hrv. ‘zatvor’ ili ‘prostor gdje vrvi od buha’, *sise* (< njem. *Süßes* ‘slatko’) hrv. ‘vrst slastice’ ili ‘(ženske) grudi’, *cipel-polka* (< njem. *Zeperl-Polka* ‘vrst polke’) hrv. ‘vrst polke’ ili ‘polka koju karakterizira nešto s cipelama’, *boginje* (< njem. *Pocken* ‘kozice’) hrv. ‘kozice’ ili ‘božice’ itd. Kod ovog tipa je uvijek naravski dominantno jedno značenje i to ono koje je blisko njem. izvornom značenju, dok je ono drugo značenje, koje se tumači prema nekoj hrvatskoj isto- ili sličnozvučnici ponekad čuje među neupućenima ili u šali. U trećoj grupi semantičkog, može se reći teško primjetnog ili prikrivenog, naslanjanja ili aficiranja pokazuju neki oblici ponuđenog korpusa, čiji se njem. uzori ili ekvivalenti mogu utvrditi samo sofisticiranom jezičnom analizom na glasovnoj razini. U ovome se slučaju može govoriti o prikrivenoj ili opskurnoj pučkoj etimologiji, jer niti je semantičko naslanjenje sasvim vidljivo, niti se glasovno naslanjanje u odnosu na njem. ekvivalente daje jednostavno utvrditi: *pekar* (< njem. *Bäcker*), *prsluk* (< njem. *Brustfleck*), *kaljače* (< njem. *Galoschen*), *izlog* (< njem. *Auslag-e*), *ispuh* (< njem. *Auspuff-*), *dvopek* (< njem. *Zwieback*) i glasovir (< njem. *Klavier*).

Načelno se može reći da je djelovanje pučke etimologije u ponuđenom korpusu uzrokovalo različite učinke, koji su polazeći od fonološke i semantičke razine vrlo različita intenziteta, pa se treba govoriti o eficientnoj skali pučkoetimologijskoga djelovanja. Među ‘finalnim proizvodima’ nastalim djelovanjem pučke etimologije ima prihvatljivih oblika s prihvatljivim značenjima, kao što su: *pekar*, *prsluk*, *bunt*, *izlog* itd., ali ima i onih oblika s neprihvatljivim ili zbunjujućim značenjem, pa ponekad čak i onih oblika s učinkom zablude, kao što pokazuju primjeri: *picajzl*, *buhara*, *kurva*, *sise* itd., koji su više komunikativni balast, jer su se glasovno a time i semantički naslonili na u ovom slučaju tabuizirane hrvatske riječi.

Rüdiger Schmitt kao izdavač zbornoga toma *Etymologie*⁴⁷ upućuje u predgovoru na jezičnosociološki momenat pučke etimologije kad kaže, da je ona tumačenje nekih riječi ili preciznije njihova reinterpetacija koja nastaje u narodu, t.j. u onome jezikoslovno manje obrazovanom dijelu. Schmittovo se stajalište može sažeti u rečenicu: Što je obrazovaniji govornik, tim je proporcionalno manje pučke etimologije. Pa iako je ovo Schmittovo stajalište prihvatljivo, ono ipak ignorira pozitivne učinke pučke etimologije, koja je na primjer, polazeći od našeg korpusa, pospješila integraciju nekih njemačkih posuđenica u hrvatski jezik: *izlog*, *pekar*, *prsluk*, *bunt*, *buhara*, *kaljače*, *lump(ov)ati* itd. Pučkom etimologijom mnoga riječ dobije onu potrebnu providnost ili leksičku motiviranost koja je često neprihvatljiva i stvara komunikativne smetnje ali je ponekad i prihvatljiva. Zaključno se može reći

⁴⁷ *Etymologie*. Rüdiger Schmitt (Izdavač), Wege der Forschung, svezak 373. Darmstadt 1977: usp. str. 5.

da je pučka etimologija konstantan jezični fenomen koji se nerado tolerira ali i progoni, no ona će i nadalje osobito u međujezičnim posuđbama uporno nuditi svoje usluge. Sjajnu budućnost dakle nema, ali joj ne prijeti opasnost od izumiranje niti među obrazovanima a još manje među neobrazovanima.

Adresa autora:

Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera
Pedagoški fakultet
Katedra za njemački jezik i književnost
L. Jägera 9
HR-31000 Osijek

Literatura:

- Anić, Vladimir (1998³). *Rječnik hrvatskoga jezika* [RHJ]. Zagreb.
- Anić, Vladimir, Ivo Goldstein (1999). *Rječnik stranih riječi* [RSR]. Zagreb.
- Babić, Stjepan (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: JAZU - Globus.
- Bella, Ardelio della (1728/1785). *Dizionario Italiano, Latino, Illirico*. Venezia 1728., Dubrovnik 1785.
- Belostenec, Ivan (1998). *Gazophylacium seu Latino-Illycorum onomatum aerarium etc. Zagrabiae 1740* (nastao oko 1670; pretisak Zagreb 1998.) Zagreb: Stari grad.
- Berneker, Erich (1908). *Slawisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg.
- Bloomfield, Leonard (1976). *Language*. London: George Allen & Unwin.
- Bockholt, Volker (1990). *Sprachmaterialkonzeption in der kroatischen und serbischen Lexikographie*. Essen: Blaue Eule.
- Bußmann, Hadumod (1983). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Duden (1963). *Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache*. Mannheim: Bibliographisches Institut.
- Feist, Sigmund (1939). *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache*. Leiden: Brill - Holthausen.
- Filipović, Rudolf (1986). *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Djela JAZU Razred za filološke znanosti 59). Zagreb: JAZU - Školska knjiga.
- Fischer, Hermann (1904-36). *Schwäbisches Wörterbuch*. I-VI. Tübingen.
- Gamillscheg, Ernst (1928). *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*. Heidelberg.
- Gluhak, Alemko (1993). *Hrvatski etimološki rječnik*. Biblioteka Vocabula. Zagreb: August Cesarec.
- Grimm, Jacob, Wilhelm Grimm (1854-1961). *Deutsches Wörterbuch*. Svesci I-XXXIII. Leipzig: S. Hirzel. Pretisak (1984). München: dtv.
- Habdelić, Juraj (1670) *Dictionar ili Rechi Szlovenske*. Graz: Widmanstadiuss.
- Hadrovics, László (1985). *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Köln-Wien: Böhlau Verlag.

- Holthausen, Ferdinand (1925). *Altfriesisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter UBH.
- Jambrešić, Andrija (1742). *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*. Zagrabiae 1742. Akademski tisak Družbe Isusove, Adalbertus Wilh. Wesseli. Pretisak (1992), Zagreb: Zavod za hrvatski jezik
- Jonke, Ljudevit (1954). Šulekova briga o hrvatskoj naučnoj terminologiji. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Zagreb* 2: 67-81.
- Kašić, Bartol (1990). *Hrvatsko-talijanski rječnik*. (nastao oko 1599.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost - Zavod za jezik.
- Kettenbach, H. (1949). *Deutsche Lehnwörter und Lehnübersetzungen in ihren kulturhistorischen Voraussetzungen*. Graz. (Diss. rukopis).
- Klaić, Bratoljub (1979). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- Kluge, Friedrich (1183/1975²¹). *Etym. Wb. der dt. Sprache*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kiparsky, Valentin (1934). *Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen*. Helsinki.
- Kretschmer, Paul (1918/1969). *Wortgeographie der hochd. Umgangssprache*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Ladan, Tomislav (2000). *Riječi – značenje, uporaba, podrijetlo*. Zagreb: ABC Naklada.
- Lexer, Matthias (1959²⁹). *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. Stuttgart: S. Hirzel Verlag.
- Mackensen, L. (1985). *Ursprung der Wörter*. München: Südwest erlag.
- Maretić, Tomislav (1924). *Jezični savjetnik*. Zagreb.
- Mažuranić, Vl. (1908-22). *Hrvatski pravno-povjestni rječnik*. I-II. (pret. 1975.). Zagreb: HAZU.
- Meyer-Lübke, W. (1920³). *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg.
- Mikalja, Jakov (1651). *Blago jezika slovinskoga ili slovník*. Loreto-Ankona.
- Miklosich, Franz (1886). *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: Wilhelm Braunmüller.
- Onions, Charles T. (1966). *Dictionary of English Etymology*. Oxford: Oxford University Press.
- Pavešić, Slavko (1971). *Jezični Savjetnik s gramatikom*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Rammelmeyer, Matthias (1975). *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga [AR]* (1860-1976). Svesci I-XXII. Zagreb: JAZU.
- Rožić, V. (1903). Neke ponajviše loše kovanice u hrvatskome jeziku. *Nastavni vjesnik* (Zagreb) 11: 276, 389.
- Saussure, Ferdinand de (1978). *Cours de linguistique générale*. Lausanne - Paris. Édition critique préparée par Tullio de Mauro, Paris: Payot; Njem. izdanje: *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*. Berlin: Walter de Gruyter, 1931, 1967².
- Schmeller, Andreas (1939²). *Bairisches Wörterbuch*. Leipzig.
- Schmitt, Rüdiger., Hrsg. (1977). *Etymologie*. Wege der Forschung 373. Darmstadt: Wissenschaftliche Gesellschaft.
- Schneeweis, Edmund (1960). *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturhistorischer Sicht*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Schützeichel, Rudolf (1969). *Althochdeutsches Wörterbuch*. Tübingen.
- Seebold, Elmar (1981). *Etymologie*. München: Verlag C.H. Beck
- Škaljić, Abdulah (1989). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

- Skok, Petar (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.
- Striedter-Temps, Hildegard (1958). *Deutsche Lehnwörter im Serbokroa-tischen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Stulli, Joakim (1806). *Rjecosloxye*. (hrv.-tal.-lat.). Dubrovnik.
- Šamšalović, Gustav (1971⁴). Njemačko-hrvatski rječnik. Zagreb: Školska knjiga.
- Šulek, Bogoslav (1860). *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*. I-II. Zagreb.
- Talanga, Tomislav (2000). Deutsche Wochentagsnamen. *Zagreber germanistische Beiträge* 9: 141-157.
- Talanga, Tomislav (1990). Germanizmi naši svagdašnji. *Godišnjak MH Vinkovci* 12: 129-162.
- Talanga, Tomislav (1996). Njemačke posuđenice iz sporednoga kuta. *Jezik* 44: 30-33.
- Trier, Jost (1931). *Der dt. Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*. Heidelberg: Carl Winter.
- Vasmer, Max (1950). *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg.
- Veselić (Fröhlich), Rudolf (1854). *Handwörterbuch der dt. und illyrischen Sprache*. Wien.
- Vitezović-Ritter, Pavao (1708). *Lexicon Latino-Illyricum*. Rukopis.
- Voltić (Volltigg), Joso (1803). *Ricoslovník illyriscskoga, italianskoga i nimačskoga jezika*. Wien.
- Vrančić, Faust. *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*. (lat.-tal.-njem.-hr.-mađ.), Venetiis 1595. (pretiskano u časopisu 'Most', Zagreb, 1990: 99-234).
- Weinreich, Uriel (1953). *Languages in Contact*. The Hague - Paris - New York: Mouton.

VOLKSETYMOLOGIE IN DEUTSCHEN ENTLEHNUNGEN

Der Beitrag behandelt das Phänomen der Volksetymologie am Beispiel von zweiundzwanzig Entlehnungen aus der deutschen Sprache. Die meisten von ihnen gehören nicht zum Bestandteil der kroatischen Hochsprache und stehen teilweise sogar am Rande der kroatischen Umgangssprache. Der Beitrag hat das Ziel, auf verschiedene Intensitätsgrade der Volksetymologie hinzuweisen, wobei grundsätzlich zwischen verschiedenen Affizierungsgraden der Volksetymologie unterschieden wird.

Schlüsselwörter: Lehnwort, Volksetymologie, Phonoadoptierung, Morphoadoptierung, Anlehnung, Homophonie, Analogie